

פרשת חוקת

מחודש

רק אצל העוסקים בתורה שייך טומאת מת

**וַיִּדְבֶּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה
אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ לֵאמֹר דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֵיהֶם
פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה
עָלֶיהָ עֹל: (במדבר יט, ח-ג)**

זאת חקת התורה. כריך לדעת למה כינה למצוה זו שם כללות התורה, שהיה לו לומר זאת חקה וגו', או זאת חקת הטומאה או חקת הטהרה כדרך אומרו (שמות יב מג) זאת חקת הפסח, ואין לומר שנתכוין להכריך טהרת אפר פרה לעסוק בתורה, כי לא כן מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו (ברכות כב.) שאדרכא אין דברי תורה מקבלין טומאה, ולכל סברות רבותינו ז"ל (ספ) אפילו להמחמירים בצעלי קריין מטעם שאריך באימה וזיראה וכו', מודים בטמאי מת שמותרים בעסק התורה:

ויתבאר הענין על פי מה שאמרו צפרק צתרא דנזיר (סא): ופסקו רמב"ם צפרק א' מהלכות טומאת מת (ה"ג), שאין הכוונה נעשה טמא מת, וזה לשונו: שאם נגע צמת או נשאו או האהיל עליו הרי הוא כמו שלא נגע, הא למה זה דומה לבהמה שנגעה וכו', ע"כ. והנה ההבדל שבו הורמו עם בני ישראל משאר הגוים, הוא צאמאעות קבלת התורה, שזולת זה הנה פכל הגוים צית ישראל (ע"פ יחזקאל כה ח). ומעתה טעמנו לוף דבש אמרי אל צמה שאמר זאת חקת התורה, פירוש חקה זו של הטומאה ותנאי טהרתה תסובב מהתורה, כי על ידי שקבלו התורה, נעשו עם בני ישראל דבר שהרוחנים השפלים תאצים להדבק בהם, להיותם חטיבה של קדושה עליונה בחייהם גם צמותם, בחייהם שצנוגע צמת או יאהילו עליו וכדומה, תדבק בהם הטומאה שצמת ולא תחפוז להפריד, אם לא ככה גדול אשר חקה ה' צמאה האמורה בענין של פרה אדומה, וצמותם גם כן תתקבה הטומאה, כאומרים ז"ל (ויצמות סא.) צפסוק (להלן פס' יד) אָקם פִּי יְמוֹת וגו', ישראל מטמאים צאהל ואין אומות מטמאין צאהל:

ובבר המשלתי צמקום אחר ענין זה, לשני כלים שהיו אכל בעל הבית, אחת מלחה דבש ואחת מלחה זבל, ופינה אותם והואצא לחוץ מהחדר, אותה שהיתה מלחה דבש מתקצצים לה כל הזבצים והרמשים, ואותה שהיתה מלחה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא יסוה לשל דבש. כמו כן אדם מישראל שמת, להיותו מלא קדושה המתוקה והעריצה, צלחת הנפש ונתרוקן הגוף, יתקבלו הקליפות לאין קץ, שהם כוחות הטומאה התאצים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא צאהל, ואפילו אכל צתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה – הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל, להיותו מושלל מהקדושה, אין כל כך התקצצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק צגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה:

ובזה מלאתי נחת רוח למה כצורה ה' פסח צמצרים הקפיד ה' על שני דברים, האחד דין ערב, וזה למול כאומרים ז"ל (שמו"ר יז ג)

פניני וחידושי אור החיים הק'

עשיית מצוה בלא טעם חשוב כקיום כל התורה

זאת חקת התורה אשר צוה יי' לאמר (יט, ג). ובדרך רמז ירצה באומרו **חקת התורה**, שאם יקיימו מצוה זו הגם היותה חוקה בלא טעם, מעלה עליהם הכתוב כאלו קיימו **התורה אשר צוה ה' לאמר**, כי קיום המצוה בלא טעם, יגיד הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל מצוות הבורא, וזה לך האות. ואולי כי לטעם זה רצה ה' שתתמסר להם המצוה בדרך חקה:

נשמות הצדיקים מונחים בארגז לפני הקב"ה

וְתָמַת שֵׁם מְרִים וְתִקְבֵּר שֵׁם: (כ, א). ותמת שם וגו', צריך לדעת טעם אומרו **שם**, ורבותינו ז"ל דרשו (מו"ק כח.) שלא עכבוה, ודרשה זו נשמעת מאומרו **ותקבר שם**. ונראה כי לצד שהזכיר מיתה, חש על כבוד הצדקת, שהרי אמרו (ברכות יח.) 'צדיקים במיתתם קרויים חיים', לזה דקדק לומר **שם**, פירוש שם הוא שמתה ולא נשארה ביניהם, אלא במקום אחר ישנה – בין הצדיקים. כי הצדיקים דומים לפני הקדוש ברוך הוא למרגליות המונחים בארגז, כשהוא חפץ באחת מהם, הוא מוציאה מהארגז וקובעה בתכשיט אחד מתכשיטיו:

משה לא נתעכב בציווי השי"ת

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּה וכו' בְּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: (כ, ט). הוצרך לומר כן, לומר שלא נתעכב אלא סמוך לצויו יתברך לקח המטה:

לעת"ל נירש את אדום בלא התנאים שהתנה עמהם במדבר

נַעֲבֶרָה נָא בְּאַרְצָהּ וגו' (כ, י). ואם נפרשה לשון זמן יתבאר על דרך אומרים ז"ל (כ"ד מד טו) שאחד מג' עכו"ם שנתן ה' לזרעו של אברהם הוא אדום, לזה דקדק משה בשליחות זה ואמר שכל התנאים שהוא מתנה על עצמו **לא נטה ימין ושמאל** וגו' כל זה אינו אלא בהעברה של עתה, אבל כשיעברו לעתיד לבא, כי משה הוא אשר היה מושיע ורב, אז לא יקבל עליו כל התנאים אלא להורישם ולהומם ולבזז ביזם דכתיב (עובדי ה' יח) בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש וגו':

משה ואהרן יגאלו את ישראל לעתיד לבא

בחר ה' על גבול ארץ אדום לאמר: יאסף אהרן אל עמיו וגו' (כ, כג-כז). ובדרך רמז, כיון שאהרן עומד עם משה לגאולה העתידה, כאומרים ז"ל (ילק"ש תשס"ד) בפסוק (הושע ז יז) וענתה שמה כימי נעוריה, שכתבתי למעלה, וגאולה העתידה היא מיד אדום שהיא מלכות ס"מ [שאנחנו שבויים תחת ידם], לזה אמר **על גבול ארץ אדום**, פירוש על סיבת גבולם, אשר הגביל ה' קץ לאדום לימסר ביד ישראל, לזה שם **יאסף אהרן**. וגמור אומר **אל עמיו**, לרמז לעמיו העתידים לרשת ארץ אדום:

צפסוק (יחזקאל טז ז) וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וגו' וְאָמַר לְךָ צִדְמִיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ צִדְמִיךָ חַיִּי דם פסח ודם מילה, והשני על דין בן נכר, שאמרו ז"ל (ספ טז ג) צפסוק (שמות יב כא) מִשְׁכּוֹ וַיִּקְחוּ לָכֶם וגו' מִשְׁכּוֹ יְדִיכֶם מעבודה זרה, שצוה יראו מכלל בן נכר. ועל דין שלישי שהוא הטומאה לא מצינו שהקפיד ה', והגם שמצינו (פסחים עז.) שהפסח צא צטומאה צנטמא ליצור, עם כל זה היה ה' יכול לכוות קודם שיזהרו מטומאת מת ולעשות משה אפר פרה, ואין מעצור לה'

לעשות ראונו יתברך. והגם שיש לומר בזה דחיות, אף על פי כן לפי מה שכתבנו יש טעם נכון לכבד, כי ישראל לא היו טמאי מת הגם שנגעו והאחילו על המת, כי עדיין לא קבלו התורה, ודנו בהם אז דין גר שנתגייר ביום י"ד ששוחטין עליו ואין חוששין לטומאה שנטמא קודם שנתגייר. ותמלא שאמרו בפסחים (כג.) וכתבו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות פסח (ה"ז) וזה לשונו: גר שנתגייר

ביום י"ד ומל וטבל, אין שוחטין עליו את הפסח וכו', גזירה דלשנה הבאה יהיה טמא מת ויטבל לערב ויאמר אשתקד מי לא טבלתי וכו', עכ"ל, ממה שנתן הטעם משום גזירה דלשנה הבאה, מזה אתה למד כי זולת גזירה זו אין חוששין לטומאת מת, וכמו כן ישראל כשעשו פסח מצרים אין בהם דין טומאת מת, והוא מאמר ה' זאת חקת התורה: ועיי"ע בפנינים ד"ה ובלדך רמז.

ה' צוה שיהיה טעם הפרה נסתר וידוע רק למשה

אשר צוה ה' לאמר. כריך לדעת למה הוצרך לומר מאמר זה, והלא רואני כי ה' הוא המורה לאמר, שכן אמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל. עוד אומרו לשון נסתר אשר צוה ופי ה' הוא המדבר, והיה לו לומר אשר אנכי מצוך לאמר. עוד למה לא הספיק במה שאמר לאמר בפסוק ראשון וחזר לומר פעם שנית לאמר. עוד כריך לדעת למה לא הקדים מאמר דבר אל בני ישראל קודם מאמר זאת חקת התורה, על זה הדרכ דבר וגו' זאת חקת התורה:

אבן לכד שכל מצות התורה הם שכליות ושמעיות, שכליות שהשכל מחייבם, כגון כבוד אב ואם גניבה גזילה אונאה רציחה וכדומה. שמעיות, שבת – כי זו שבת הבורא, יום טוב – על הגם שנעשה לנו בהם, עבודה זרה – שלא לעבוד זולת אלהינו כי הוא המוציא אותנו וגו', וכדומה לזה, וזה הוא טעם הגבלה. ואין לך מצוה ומצוה שאין בה עוד סודות נעלמים הנגלים למשה, ולאלהם ראוי המשיג לקנות קנין התורה במ"ח דברים השנויים במשנת חסידים (אבות פ"ו), שאז מגלגל לו רזי התורה שגילה ה' למשה בסיני, ומשה גם כן גילה לישראל בני דורו סודות הנסתרים וטעמי המצוות ויסוד כל דבר:

ובמה שלפנינו כוה ה' אליו שישתוס הדברים, ויאמר להם הדבר בחוקה בלא טעם, והוא מה שהעיר אותנו באומרו וידבר ה' אל משה לאמר לישראל, פירוש ומה הוא המאמר שוה לו לומר להם, זאת חקת התורה פירוש מצוה זו היא חקת התורה כן צוה ה' לאמר לכם, וכאילו אמר הכתוב אשר כוה ה' לאמר לכם הוא זאת חקת התורה. ומתוך הדברים אתה למד שגאמר למשה דברים מוטעמים במצוה זו, אלא שמה שוה עליו לאמר הוא חוקה, ובזה לא יתבעוהו ישראל לומר להם טעם הדבר, כיון שה' כוה עליו לומר הדבר בחוקה, ובזה נתישב הדקדוקים:

כל מעשי הפרה רומזים לדינים

פרה אדומה וגו'. רואה אני כי כל סימניה מוכיחים על הדינים: **אדומה**, כי הוא זה סימן תגבורת הדינים. **תמימה**, באין שער שחור, וכן אמרו ז"ל (פרה פ"ב מ"ה) 'שתי שערות שחורות פוסלות אותה', ולא שערותיה לבד אלא אפילו קרניה וטלפיה צריכים להיות אדומים, אבל שחורות ואין כריך לומר לבנות פוסלות (שם מ"ב). **אשר לא עליה עול**, כי העול ימתק הדינים, בסוד מאמרם (ברכות ה.) 'יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם' שהם בחינת הדינים. גם שריפתה באש הוא בחינת הדינים.

גם נתישב למה לא הקדים מאמר דבר וגו' למאמר זאת חקת וגו', כי מאמר זאת חקת התורה היא מצוה ה' על מצוה שיאמר לישראל, שה' כוה לו שיאמר להם מצוה זו בחוקה, ומאמר דבר צוה על עיקר המצוה מצוה ה' לישראל. ולכך שיאמרו ישראל הרי העושה מצוה בלא ידיעת טעמה וסודה נחשבת המצוה כגוף בלא נשמה, לזה גמר אומר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה וגו', פירוש יקחו למה שאתה יודע ומכוין בדבר, להיותך יודע סוד הענין ופלגיו, ובזה תהיה המצוה נעשית שלימה במעשה ובמחשבה הצריכה. וכפי זה ידויק על כוון אומרו ויקחו בתוספת וא"ו בתחילת הציווי להם, שנתכוון לומר שמלבד הלקיחה עצמה שיקחו הפרה, עוד יוסיפו שיכוונו בלקיחתה למה שאליך, כאמור:

ואם תאמר תינח אותה פרה של אותו דור, פרה שיעשו בכל דור ודור מה תהא עליה, אפשר שלא מכוון העלים ה' סודה אלא מכללות ישראל, אבל למיחדים שהם אהרן וכיוצא בו נמסרו סודותיה, והם ימסרו למיחדים הבאים אחריהם. או אפשר שכל דור ודור יכוונו למה שידע משה. ומאמרי שאמרו במדרש (תנחומא ח) וזה לשונם: 'ויקחו אליך לכלמד שכל הפרות שנעשו יהיו נקראים על משה', וכריך לדעת למה עשה ה' שינוי במצוה זו מכל המצוות שתקרא על שמו, ולדברינו יש טעם נכון בדבר כמו שפירשתי:

או יאמר על פי דבריהם ז"ל (עיי' במדב"ר יט ה) שאמרו 'שאלומות העולם מונים את ישראל מה מצוה היא זו' וכו', לזה בא מאמר הכתוב כאן ואמר זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר, פירוש שיאמרו ישראל לאומות כשהן מקנטרים אותם ואומרים להם מה מצוה היא זאת וכו', יאמרו להם חקה חקך ה' עלינו לעשות, ואין לנו מהרהרין אחריו. ולפי זה אפשר שהורשה משה לומר להם טעם המצוה וסודה, אלא שלא יאמרו הטעם לאומות כשידחקו אותם בדברי קנטור מה מצוה היא זאת ומה טעם יש בה:

ובהתקבצות הדינים באפר, יעשו הברחה לטומאה הדבוקה באדם מהמת, שגם היא אינה אלא רצועה רעה מזל יסורי המשפט: **וראיתי** בספרי זוטא, ופסקו רמב"ם בפרק א' מהלכות פרה אדומה (ה"א) 'אין לוקחין עגלה ומגלגלין אותה שגאמר ויקחו וגו' פרה ולא עגלה', ע"כ. ולפי מה שאמרנו שכל מעשיהם הם בחינת המשפט, יש טעם בדבר, כי שם פרה יגיד מספר הידוע למספר בחינת הדינים כידוע ליודעי חן (שעהמ"א פ"י חקת), לזה כוה ה' שיקנו אותה כשיש בבחינת מספרה מספר אשר תכוון אליו, אבל אם יקנו

פניני וחידושי אור החיים הק'

כשאחרון היה מתפשט היה מתלבש בענני כבוד

וְהַפֶּשֶׁט אֶת אַהֲרֹן אֶת בְּגָדָיו (כ, כו). **עוד** נתכוון לומר על זה הדרך, **הפשט את אהרן**, והפשטה זו אינה אלא מבגדיו, והוא אומר **את בגדיו**, אבל יש לו מלבוש אחר תיכף ומיד, והוא מאמרם ז"ל (ילקוט ט' חס"ז) וזה לשונם: 'היה אהרן מתפשט ומתלבש בענני כבוד', ומעתה לא נשאר אהרן מופשט מהמלבוש, אפילו בעת שהיה מפשיטו משה לא היה נפשט אלא מבגדיו, והיה מלביש הענן כל חלק וחלק הנפשט ממנו:

ישראל היו אשמים במיתת משה ואהרן

וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל (כא, כז). **טעם** אומרו **בישראל** ולא אמר **עם ישראל**, וכמו שאמר בפרשת בשלח (שמות י"ז ט) 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל'. נתכוון לומר כי הם היו סיבה למלחמה זו, לצד חטאם. גם מה שאמר בסמוך **וישב ממנו שבי**, פירוש ממנו היה הסובב לשבות שביו, והחטא הוא שהם היו סיבה להעדר הצדיק מחמת מי מריבה, דכתיב (תהלים קו כג) 'ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם', ולא למשה בלבד אלא גם לאהרן כמובן מהענין, אלא שמזכיר משה שהוא העיקר:

מדוע לא נבחרו ישראל ממה שנשבע מהם שבי

וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שְׁבִי וְגו' (כא, כז). **יש** להעיר, למה לא חרדו ישראל בראותם שעם אחד לקח מישראל שבי, ויאמרו אם עם אחד עשה בהם פרץ מה יעשו בכניסתם לארץ, וכמו שמצינו שנתרגש יהושע כשהכו אנשי העי גבור אחד מישראל כאמור שם (יהושע י"א), והגם כי אחר כך נתעצמו בתפלה ונתנו ה' בידם, סוף כל סוף לא מצינו שנתרגשו מקודם. ונראה על פי דבריהם (במד"ר י"ט כ) שאמרו שעם זה עמלק היה, והגם שהכתוב קראו כנעני הוא לצד שבא במלבוש כנעני, ולזה כשהתפללו ישראל שיתנהו בידם לא אמרו תתן את הכנעני הזה, מעתה לצד שלא היה משבעה אומות שנתן להם ה', לא נתרגשו בראותו נוצח במלחמה, שהרי אין להם ממנו כלום. עוד נראה שלא נתרגשו אלא אז כשנכנסו לארץ, שהגיע זמן ששלם עון האמורי, מה שאין כן קודם שנכנסו לארץ, שאפשר שעדיין לא שלם עונו כדי שיתנהו ביד ישראל:

לשונם: **'ותמות וגו'** סמוך למיתה קצורה, עד כאן, ולטעם זה לא הרגישו לבא לגמול חסד, ובמשך זמן מועט עד שידעו קפץ עליהם רוגזו של כמא, והוא מה שאמר הכתוב סמוך למאמר **ותקבר שם, ולא היה מים וגו'**:

עגלה, קונים דבר שאין בו המספר אשר לנו כריכין לו, והגם שמגדלין אותה עד שנקראת פרה, אף על פי כן יקפיד ה' על שעת הקנין, כדי שיהיו קונים דבר שהכוונה בו, שהם **רפ"ה דינים**:

בנ"י היו באותה זמן כולם צדיקים במדרגת ישראל

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלַעְדָּה מְדַבְּרִים בְּחֵדָּה הָרֹאשׁוֹן וַיִּשָּׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ וְתִמְתָּ שָׁם מְרִים וְתִקְבְּרָם שָׁם: וְלֹא הָיָה מִיָּם לָעֵדָה וַיִּקְהְלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן: (כ, כז-כח)

ויבאו בני ישראל וגו'. כריך לדעת למה הוצרך לומר **כל העדה** ולא הספיק במאמר **בני ישראל**, שכן הסתם הם כל העדה. אכן לפי מה שקדם לנו מדבריהם (במדד"ר כ ג; תנחומא י"ז) כי כשישראל הם במדרגת ישרים ולדיקים נקראים **בני ישראל**, וכשאינם בגדר הנאות נקראים **עם**, כאומרו (לעיל י"ד י"א) **עד אֵנָה יִנְאָלְנִי הָעָם הַזֶּה**, והרבה כיוצא בזה. והרבה פעמים יקראם הכתוב **עם בני ישראל**, הגם שימצאנו בהם הרבה אשר אינם ראויים לגדר זה, ויכוין הכתוב אל הרוב הכשרים. וכאן הודיע הכתוב כי כל העדה ישנם בגדר זה שיקראו **בני ישראל**, והוא מאמר **ויבואו בני ישראל כל העדה**, פירוש כולן נקראים בשם **ישראל**, בגדר ישרים ולדיקים, וזה מכוון לדברי רבותינו ז"ל שאמרו (במדד"ר י"ט טז) וז"ל: 'כל העדה עדה השלימה'. והם ז"ל נראה שדרשו תיבת **כל העדה** עצמה, שהגיד השלימות והקיום, ושצעים פנים לתורה (שם י"ג טז):

והבחינה בהודעה זו היא לשלשה סיבות. הא' לפי שהוא אומר בסמוך מעשה מי מריבה, ואמרו ז"ל (דכ"ד ז ב) שנענש משה על ידם שאמר להם שָׁמְעוּ נָא הַמַּיִם (פס' י'), לזה הקדים להודיע **בי כל העדה** היו לדיקים, וזו היתה סבה שנענש משה שקראם מורים. ב', להגדיל מעלת מרים עליה השלום, שהגם שכל העדה היו לדיקים, לא עמד זכותם להעמיד להם צדק המים שהיה בזכות מרים (תענית ט. ט), ג', על פי דבריהם ז"ל (ילקוט ט' חס"ג) שאמרו שישאל לא הלכו לגמול חסד עם מרים, וכשנהלו על משה ועל אהרן חסד אהרן שצאו לגמול חסד עם מרים, והם לא צאו אלא לריב עמם, כאמור בדבריהם ז"ל, ומעתה יש מקום לחסוד בישאל שאלו היו אז צאותו מצד כשרים, וזה לך האות שלא גמלו חסד עם הנביאה, לזה קדם והודיע כי **כל העדה** לדיקים אשר בשם **ישראל** יתכנו. וטעם שלא גמלו חסד אמר הכתוב בסמוך, **ותמות שם מרים ותקבר שם**, ואמרו בגמרא (מ"ק כח.) וזה

משה היה יכול להכניס אמונה בבנ"י עד שלא יחטאו לעולם

וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה וְאַל אַהֲרֹן יַעַן לֹא הָאֱמָנָתָם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם: (כ, כט)

שאיפילו הדומם כל שהוא מפליא לעשות דיבור לבד, ובהערה בשנות עליה פרק אחד, והיה לכם לבטל המיחוץ בעולם האמונה שהייתם כריכין לעשות:

ועינכם הדברים הוא, שאם היו משה ואהרן עושים קידוש ה' הגדול, באמצעות שהיתה העדה גם כן כולה שלימה ולדיקים, היו מחליטים אמונת ה' בלבם שלימה, והיה נגרש מהם חלק הרע,

(כ, ח) ... ואחר שמצאנו טעם למעשה נביא, אשר עיני להבין מאמרו יתברך בהקפדתו במאמר **יען לא האמנתם בי להקדישני**, פירוש אתם עשיתם ההכרעה, לצד חששא שהסלע לא תתן מים אלא אם תהיה הסלע הידוע, ודוקא על ידי הכאה, ולא הכרעתם לצד קדושת שמי להקדישני בהוצאת מים מסלע אשר ירצו הם, ובלא הכאה, שצוה היה ה' מתקדש לעיניהם, כשיראו

והיה כח זהם להעמיד אמונתם לדורי דורות, ומעתה היו משה ואהרן נכנסים לארץ והיה משה בונה בית המקדש, ואין חשש להשלכת חמתו על ישראל כשהיו חוטאים כאמור בדבריהם (מדרש תהלים עט), בפסוק מזמור לאסף וגו' וכתבנוהו במקומות אחרים:

וביין שבה תיקון הדבר על ידיהם ולא עשאוהו, נחלטו הדבר ואמר ה' לבן, פירוש בשביל זה, גם לשון שבועה (שמו"ד ו ד), שלא יביאו וגו', כי ראה ה' מה שעתידין לעשות באחרית הימים בארץ ישראל, וכמו שאמר להם משה עמנו (דברים לא כט) ידעתי [וגו'] כי

השחת תפחתו, ולזה אם יכנס משה לארץ ויבנה בית המקדש, יטעך ה' להשליך עליהם חמתו כשירשיעו, ולא על בית המקדש, ויכלו כל ישראל חס ושלום, לזה אמר לבן לא תביאו וגו'. ודקדק לומר את הקהל הזה, אמרו במדרש (ילקוט תשס"ד) 'הזה אינכם מביאים אבל אתם מכניסים את כל ישראל לעתיד לבוא' דכתיב (הושע ד יז) וְעָנָתָה שָׁמָּה פִּימִי נְעוּרֶיהָ זֶה מִשָּׁה וְאַהֲרֹן, ע"כ. ומתוכיות הדברים נשמע שאם היו מקדשים שם שמים לעיניהם, היה הדור ההוא כדור שכן דוד בא, שיעביר ה' את רוח הַטְּמָאָה (עיי' זכריה יג ב), ומלֵאכָה הָאֲרֶץ דַּעְהָ אֶת ה' (ישע' יא ט):

תוקף גלות מצרים היתה צרה כפולה יותר מגזירת בין הבתרים

וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם בַּח אֹמֵר אֲחִיךָ יִשְׂרָאֵל אֲתָה יֹדַעְתָּ אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְאָתָנוּ: וַיִּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרֵימָה וַיָּנֻשׁוּ בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: (כ, יד-טו)

בתוספות במסכת שבת (דף י: ד"ה ה"ג נחגלגל) כמה שאמרו שם בגמרא וזה לשונם: לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים, שבשכיל שני סלעים מילת וכו' נחגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, עד כאן, והקשו התוספות והלא הגזירה היתה מבין הבתרים, ותרנו שאם לא היה שינוי שעשה יעקב ליוסף היה הגלות במקום אחר בלא כל כך תוקף השעבוד אשר הפליאו למרר חייהם. מעתה היות הגלות במצרים הוא נוסף על הידוע בגזירה, לזה אמר וירדו וגו' פירוש ועוד לנו שהיתה התלעה במקום זה הרע ימים רבים וירעו לנו וגו', ונתכוונו גם כן במאמר זה לומר שהם פרעו שטר חוב ומאד זה זכו בארץ, והודיעו גם כן כי פרעו פרעון גדול בכל כך כער זמן ארוך כאומרו ימים רבים:

אחריך ישראל אתה ידעת וגו'. טעם אומרו אחריך, גם אומרו אתה ידעת. לומר כי תלעה זו לא נסבבה ממני בלא מאבותינו ואני ואתה אחים שנים בדבר, ששטר זה של התלעה היה כתוב על אבינו ואחד מן האחים פרעו, ותמלא שאמרו ז"ל (בר"ר פב יג) בפסוק (בראשית לו ו) וַיֵּלֶךְ אֶל אָרֶץ מִצְרַיִם יַעֲקֹב אֶחָיו וְהָיוּ לָשׂוֹנִם: מפני החוב שלא ראה לפרוע חוב אביו עד כאן. ואומרו אתה ידעת פירוש כבר קודם היות לנו התלעה ידעת אותה שנגזרה בין הבתרים, ודבר זה דוקא הוא שידעו, ולזה דקדק לומר אתה העכו"ם, היו חושבים כי מקרה הירידה היה להם להיות עבדים וספלים: ואומרו וירדו אבותינו וגו', פירוש מלבד הגלות עוד נוסף שסבלנו כרה כפולה שהיה הגלות במצרים, על דרך מה שכתבו

בני חטאו בשתי עוונות, שדברו בה' ושדברו במשה

וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל נֶם וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי: וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נָחָשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְחוּ עַל הֵנָּה וְחָיָה אִם נָשָׁף הִנָּחֵשׁ אֶת אִישׁ וְהָבִיט אֶל נָחָשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחָי: (כא, ח-ט)

עשה לך שרף. אמר תיבת לך, רבותינו ז"ל אמרו (ע"ז מד). וזה לשונם: הרי הוא אומר לך משלך, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, עד כאן. פירוש כיון שעשאו משה אינו נאסר כשיעבדוהו דורות הבאים, וענין זה לנו למדין אותו ממה שאנו רואים אחר האמת, אבל דוחק לומר שה' אמר לו כך לעשותו משלו כדי שלא יאסר בעבודת דורות הבאים, ונריך לדעת למה לזה ה' כן:

עוד יש להעיר, למה ה' אמר לו שרף ובמעשה משה קורא אותו נחש. עוד יש לדעת טעם ענין זה שזוהי ה' לעשות נחש ולהסתכל בו, מה יועיל הסתכלות בנחש לרפאות הגשיכה, ורבותינו ז"ל אמרו (ר"ה כט). 'כל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה' וכו' ע"כ, ואם היתה הכוונה בזה להסתכל כלפי מעלה לבד, יותר היה ראוי להסתכל בשמים, ואז היתה הכוונה ניכרת לעושה ביותר מהסתכלות בנחש:

ונראה לפי מה שפירשתי שהענינם ה' בנחשים השרפים כנגד שתי עונות שעשו, שדברו באלהים ובמשה, לזה בזה התשובה מה' ואמר לו עשה לך שרף, כאן רמז שיעשה הנחש בסדר שיהיו רמוזים שני פרטי החטא שהם שדברו בה' ודברו במשה. כנגד מה

שדברו במשה אמר - עשה לך, פירוש כנגד דבר הנוגע לך. וכנגד פרט החטא שדברו בה' אמר - שרף, פירוש בלמות שרף. כי אורח היה בדבר שיהיה בו היכר לשני דברים, שהם לשון הרע שדברו באלהים, וגם מה שדברו במשה, מטעם אשר אבאר: ונתחבב משה לעשות היכר למין חטא שדברו בו שהוא בחינת הנחש כמה שעשאו מן הנחושת, כי זולת זה אין בדמיון השרף היכר לשתי פרטי החטא. והוא מה שאמר ויעש משה נחש, פירוש פרט זה של נחש שהוא היכר פרט החטא שדברו בו, עשאו לשרף מנחושת ולא מדבר אחר, נמצא דוגמת הנחש הוא כנגד היכר השרף שהרי הוא דומה לו בדמותו, והמין שממנו נעשה שהוא הנחושת הוא כנגד היכר פרט הנחש שממנו הוא:

עיקר התשובה היא עזיבת החטא

ומעם כל המעשה נראה בהעיר עוד, למה לא הועילה תפלתו של משה להסיר הנחשים השרפים ולא יהיה נושך, להטעם לרפואתו. אלא ודאי זה יגיד, כי בעל המשפט בחן שלא עשו תשובה המספקת להם, והגם שאמרו (פס"ו ז) חָטָאנו פִּי דִּבְרָנוּ בִּיָּדְךָ, העיקר חסר, והוא העזיבה, ולא מאלנו שאמרו לא נשוב עוד

פניני וחידושי אור החיים הק'

התרעמו על משה מדוע הסכים להקב"ה

וַיִּדְבֹּר הָעָם בְּאַלְהֵיהֶם וּבַמֶּשֶׁה (כא, ה). הגם שידועים שכל הנהגתם היא על פי ה', ואין משה עושה דבר מדעתו, אף על פי כן התרעמו עליו שהסכים על דעת קונו, ולא הפיל תחינתו לפניו להביאם דרך נכון למועד רגל (עיי' חוב יב ה):

לאחר החטא צריך זכות להינצל

הַתְּפִלָּה אֶל יְיָ וְיִסְרָם מִעֲלֵינוּ וּגו' (כא, ז). פירוש התפלל למחול החטא. והנה ישנה מחילת החטא קודם שיצא המחבל לאחר שיצא, שאז הגם שנמחל החטא צריך זכות להסיר המזיק, וכמאמרם ז"ל (שבת לב, וז"ל): 'לעולם יבקש אדם רחמים קודם שיחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטור'. לזה נתחכמו דור דעה ואמרו, כנגד מה שצריך זכות להצלתם מהנחשים, ויסר, פירוש שיתפלל גם כן לה' בזכותו של משה להסיר וגו':

אחר מיתת אהרן לא שב הענן שעל פיו נסעו ותנו

מִשֶּׁם נָסְעוּ וּגו' (כא, יב). יש להעיר, למה שינה במסע זה ושל אחרי לומר בדרך זה **משם** וגו', ולא אמר כדרך שאמר במקרא שלפניו ושלפני פניו ויסעו וגו' ויסעו וגו'. ואולי כי שתי מסעות אלו של נחל זרד ושל נחל ארנון נסעו מעצמן, ולא על פי העננים כסדר הרגיל, ולזה שינה הכתוב ואמר **משם נסעו** פירוש מעצמן. ... והטעם אפשר ששתי המסעות הללו היו אחר שמות אהרן ונסתלקו ענני כבוד, והגם שאמרו ז"ל (תענית ט.) שחזרו בזכותו של משה, אולי שהענן שהיו נוסעים וחונים על פיו, נשאר מסולק בזמן שנסעו שתי מסעות הנזכרים:

קנה מקומו באין סומך, והיה **כל הנשורף** יביט אליו, ויכיר בהכחשת דעת טועה שהיתה לו מקודם, ויאמין כי ה' אשר הביאם למדבר עָשָׂה יַעֲשֶׂה נסים בהתמדה, עד גדר שישמשו הנסים כטבע הרגיל, והיה המדבר כישור לכל האורח:

ו' להראותם כח התשובה, על דרך אומנם ז"ל (יומא פו:) שבעלי תשובה נעשים להם העצירות זכיות, כי לא לבד מחילת החטא, אלא אדרבה יעמוד לו זכות. והוא מה שהעיר **בהבטח אל נחש הנחושות**, לומר שהנחש נשך, והוא עצמו כשהוא בבחינת השתיקה, פירוש שלא ידבר עוד, הגם שכבר דיבר, כי כל מין הנחש ידבר לשון הרע, אף על פי כן הוא עצמו מחיה, ונהפך מרעה לטובה:

ז' כי חפץ ה' שיכירו בניסיון אלו דרך פרט, שכל אחד מהנשוקים יביט למעלה ויכיר בניסו, וזוהי ילדיקו השגחה הפרטית: **והיה כל הנשורף**. אמר והיה לשון שמחה (במדב"ר יג ה) על הנשיכה, ללד התועלויות הגמסכות מהבטת אל נחש הנחושות בשבועה דברים אשר יכיר בהם בעל הנס כמו שכתבנו. ואמר **כל הנשורף**, פירוש אפילו שכבר היה נשורף קודם מעשה נחש הנחושות. ואומרו וחי בתוספות וא"ו, להעיר גם על חיות הנפש, כשיכיר בנס ופרטים הרמוזים, ילדיק עצמו, ויחיה חיות הגוף וחיות הנפש:

לזכר נשמת

רבינו חיים בן ר' משה (בן עטר) זצוקלה"ה זיעזע"א

בעל האור החיים הק'

נלב"ע ט"ו תמוז תק"ג

לדבר הרע הזה, ולזה לא הוסר הנגע. לזה נתחכם הבורא ונחיעז לתקנם על זה הדרך, כי מי שתקן עצמו כראוי, הגה הוא ניכול ולא ישכנו נחש, ומי שלא נתקן כמטורך, ישכנו נחש לעוררו בתשובה, ואזה עליו להביט אל נחש וגו', וזוהי יתקן עצמו ושב ורפא לו:

בא לעורר על שבעה ענינים בתשובה

והבטתם לנחש תרמוזו לשבועה דברים: הא' תשובת הגדר, על זה הדרך, הגה מי גורם לנחש לנשך, הוא חטא בני אדם, דכתיב (קהלת י יא) אִם יִשָּׂא הַנֶּחֱשׁ בְּלוֹא לֶחֶשׁ, וכשאין לחש יעשה הנחש דומם, כנחש אשר אליו יביטו כשינשכם נחש, וזו היא הערת הבטתם בנחש הדומם, לומר אל זה אביט לעשות כמעשהו לידם מלדבר עוד, וזוהי עושים עזיבת החטא:

ב' להכיר חטאם, על דרך אומרו בזוהר (תיקו"ז יג, כט): על ההוא חו"א דמקננא במגדלא, שהוא ס"מ הגמשל לנחש שפיתה תחילה לאדם. והוא מה שמעיר נחש במקום גבוה, שיכירו שהם סיבה במה שדברו לשון הרע להכניס נחש במקום גבוה, גם שעשו מעשה נחש שהוא לשון הרע במקום עליון – שדברו באלהים, גם יס הערה שדברו במשה – בראותם מין מחלב שממנו נעשה הנחש: **ג' להעירם מה יקרו דברים גבוהים מדברים ארציים, כי נחש שלמטה ממית, ונחש עליון מחיה.** וזוהי ירגישו את אשר דברו רעה על המן שזא מן השמים, שהוא לָחֶם הַקֶּלֶל (פס' ה), ובזוהרם בלחם אשר תוציא הארץ, שעליהם נאמר (ישעי' ה ט) הִיוּ הָאֲמָרִים וְלָרַע טוֹב וְלַטּוֹב רָע (על הטוב רע ועל הרע טוב):

ד' להעירם בתשובה, מה שהתרעמו למה הביאם ה' דרך המדבר שאין שם סיפוק, ולא הביאם דרך מקום אשר רגיל היות שם בר ולחם. כי ה' חפץ שעניניהם יהיו תלויות לאלהים יושב בשמים, על מחיתם ועל כל אורכיהם באין מבטח זולתו, מהטעם עצמו שלא הסיר הנחשים והגחיס לנושכם, והיו מתרפאים כשיסתכלו כלפי מעלה לאביהם שבשמים, והוא מאמרם ז"ל (ר"ה כט.):

אלא שלא פירשו ההערה שדבר, שהיא תשובה לדברי לשון הרע שדברו למה הביאם אל המדבר, שה' חפץ בזה כדי שיהיה לבם תמיד באין הפסק קרוב לה', כבן המלכה לשלחו אביו ערב ובקר ובכל עת וזמן, ואם היה מביאם דרך ישוב לא היתה להם הדבקות בתמידות, כשהיה מזומן לפניהם סיפוקם. ומה מאוד יסובב דבר זה הרחקת הלב מהכרת השגחת הבורא ויראת רוממותו:

ה' להשיבם על מה שנכלל בתרעומת, שאמרו למה הביאם דרך מדבר, שכוונתם היא שאין סומכין על הנס מטעם שאין הנס מתמיד (עיי' שבת לב, וז"ל) ולא ולמד ממה שאומרים הכופרים בפלוג' ה', שמבקשים חכמות כוזבים להכחיש בנס, ולעשות דבר דרך טבע, שיהיה המעשה ההוא באותו זמן, וכל השתנות טבעיות לא יתמיד, ואפשר ששורש לענה זה היה בלב המדברים תועה. לזה נזהר ה' לעשות נס קבוע כאומרם ז"ל (במדב"ר יט כג) שָׁזַרְק מִשָּׁה הַנֶּחֱשׁ הַשְּׂמִימָה וְעַמֵּד בְּאוֹר, ושם

אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה: באר הפרוה שרים פרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה: וממתנה נחליאל ומנחליאל פמות: ומפמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון: (כא, יז-כ)

לולא החטא היתה הנשמה עולה לעוה"ב בלא מיתה

ואומרו ומבמות הגיא אשר וגו', יתבאר על פי מה שקדם לנו (עירובין כג.), שעיקר תכלית שכר האדם במותו ואושריו אינם אלא בעולם העליון, אצל בעולם הזה אינו מקום השגת אושר הרוחני. ומעתה הכרח הוא להסתלק האדם מן העולם הזה להשתלם גמוליו כיד ה' הטובה, ומה שאנו רואים שהמיתה נסבבה על חטא האדם, שזה יגיד שזולת זה היה האדם חי תמיד, ותאמר אם כן יהיה האדם חסר גמולו הטוב, לזה אמרו בעלי הסוד כי זולת החטא היה האדם עולה לרקיע ודר בעליה ובחצר, וזה לך האות אליהו הנביא, שעלה השמימה להשתלם גמולו ולא טעם טעם מיתה. והגוף – הן אמת שאינו יכול לעמוד בעליה העליונה, הגם שנזדכך הגוף ועמד בגדר רוחני, אף על פי כן בערך רוחניות עליון יחשב לגסס, אלא שאמרו ז"ל (זוהר ח"ב קלז.) במעשה אליהו ז"ל כי בהגיעו לגלגל חמה שם נפשו מגופו והניח אותו בגלגל חמה, וכשהוא יורד למטה לזכשו ויורד בו. ואמרו ז"ל עוד, שכשנתן ה' תורה לישראל בהר סיני נעשו ישראל בני חורין מהמיתה וחזרו להיות כאדם קודם שחטא, דכתיב (שמות לב טז) קרות על הלחם ואמרו ז"ל (שמו"ר מא ז) 'אל תקרי קרות אלא חרות, חירות ממלך המות', וכיון שכן צעת הגיע תכלית שלימותם, היו עולים גוף ונפש ופושטים גופם בגלגל חמה כאלוהים:

והוא מאמר הכתוב כאן ומבמות הגיא, פירוש ממדריגה העליונה שהשגנו צאמלעות התורה, יש עוד השגה אחרת מלד דבר זה שהוא הגיא, שהיא ירידת גשמונו בגיא שהיא הקבר, אשר בשדה מואב שהארץ תקרא שדה, ואומרו מואב שצראה אב העולם:

או ירמוז להאשה שנקראת גם כן שדה כאמור בדבריהם (זוהר ח"א לו:), והכוונה היא על זה הדרך, הגיא אשר בא מפאת האשה שהיא חוה, שצאה מאב כל הנבראים שלקחה ה' מללעותיו, ואין אשה בעולם שצאה כדרך זה מללעות האדם כי אם זאת, והיא היתה סיבת המות להפיל העצמות בגיא. מעתה מאמלעות השגת התורה יחזור הדבר לקדמותו קודם שחטאה חוה, ויהיה הגוף כמו שהיה בגיא למעלה:

ואין אני יודע גדר מקום זה, שהוא אומר ראש הפסגה שאמרנו במקום גלגל חמה, והוא אומר ראש הפסגה, שמה הוא למעלה במקום הגשמות, לזה אמר ונשקפה וגו' על פני העולם הזה שהוא נקרא ישימון לשון שממה, שעתיד להיות שמש, או נקרא כן לפי ששולט בו יצר הרע השומם את הנבראים, ואי זה מקום שהוא נשקף על פנים של עולם הזה, הוא גלגל חמה, שם יונח מה שהיה ראוי להיות בגיא, ונמצא כי צאמלעות תועליות התורה כמאמר, יושג להנחיל הנפש והגוף בחיים:

אז ישיר ישראל וגו'. כריך לדעת שירה זו מה טיבה. גם למה לא אמרו שירה על המון כמו שאמרו שירה על המים. גם כל הפרשה רכיבה ביאור. ואפשר כי שירה זו על התורה אמרה, וזה גם כן לא נקרא תגר על הדור ההוא, למה לא שוררו שירה חדשה כשנתנה להם תורה מורשה – אשר לה נאווה תהלה. כי ודאי היא זאת שירת התורה שנקראת באר מים (ברכות נו:), נקראת באר על שם המקור שהיא שכינה עליונה שנקראת באר (זוהר ח"א קלה:), גם לפי שהתורה נמשלה למים (תענית ז.). ואומרו עלי באר לשון עליה, כי לא על באר שלמטה הם חומרים, אלא על באר עלי פירוש עליון, ענו לה על דרך אומרו (שמות טו כא) ופגעו להם מרים, שהוא דרך השיר:

ואומרו הפרוה שרים וגו', יתבאר על פי דבריהם (עיי' זוהר רע"מ ח"ג רפא.) שאמרו כי צאמלעות עסק התורה מתקנים מקור עליון שנקרא באר, והתיקון הוא כפי צחינת מעלת העוסקים בתורה, הצדיקים הראשונים שהיו במדרגה גדולה הם שחפרו את הבאר ועשאוה לשחת ממנה, והם האבות – בסוד וְהָאֵלֹהִים גִּלְגְּלָהּ עַל פִּי הַבָּאֵר (בראשית כט ב), וַיִּגַּל אֶת הָאֵלֶּיךָ וַיִּסְתֵּר אֶת הָאֵלֶּיךָ (עיי' שם י), ומאז היתה ראוייה התורה לינתן לישראל. ועודנה לא היתה בצחינת ההשגה לשחת ממנה, עד שכרוה נדיבי העם הם משה אשר הורידה לנו. ועמדו אחריו מקבלים ממנו, זקנים ונביאים ואנשי כנסת הגדולה, ופירשוהו וגילו מלפניו, והוא אומר ברוה נדיבי העם, כי תורה שכתב בלא תורה שבעל פה אין אדם יכול לשחת ממיתה:

ואומרו במחוקק במשענות הוא מה שהוסיפו לחדש בתורה חכמי הדורות, ואין זה אלא כחוקק צה חקיקה, ואינו כמדת הראשונים שחפרו וכו', וגם זה אינו אלא צאמלעותם של ראשונים, שכל דקדוק ודקדוק שידקדק בתורה כריך לפרשו על פי דבריהם, וכל דבר שלא יהיה מיוסד על פי דברי הקדמונים אין לסמוך עליו:

ואומרו וממדבר מתנה, פירוש מה שזכו נחליה, לא זכו אלא ללד שהיו מחשיבין עצמן כמדבר, וכמו שפירשנו בפסוק (שמות יט ב) וַיִּחַנו בְּמִדְבָּר, שהתורה אינה נקנית אלא צאמלעות העונה והשפלות:

ואומרו וממתנה נחליאל שצאמלעות התורה שניתנה לנו נחל אותנו אל, דכתיב (דברים לב ט) יַעֲקֹב תִּקְּל נַחֲלָתוֹ. גם יראה שנחלנו אל להיות מיוחד לנו לאלוה דכתיב (תהלים קלה ד) פִּי יַעֲקֹב צִיָּח לוֹ יְהוָה (עיי' זוהר ח"ב קסא:), גם שכן בתוכנו ועוז מדור עליון. ואומרו ומנחליאל במות פירוש ומאמלעות דבר זה שנחלנו אל, במות – נעשינו במדריגה עליונה על המלאכים, שזכר בנו ה' יותר מהם: